

Debat

Skandinavien og stormagterne 1890-1940

Af Rasmus Mariager

Patrick Salmon: *Scandinavia and the great powers 1890-1940*. (Cambridge UP, 1997). 421 s., 45 £.

I efteråret 1997 offentliggjorde den britiske historiker Patrick Salmon bogen om Skandinavien og stormagterne i årene 1890 til 1940. Bogens efterhånden ikke helt ubetydelige alder skal ikke forhindre denne kommentar, idet Salmon har leveret et hovedbidrag til vor forståelse af Skandinaviens stilling i international politik i nævnte periode. Salmon er en mangeårig kender af skandinavisk historie i europæisk sammenhæng og har gennem de seneste par årtier skrevet betydningsfulde værker herom. Herhjemme er han vel mest kendt for en afhandling om britisk ubådskrigsførelse og baggrunden for det tyske angreb på Danmark og Norge i 1940, der blev publiceret i festskriftet til Carl-Axel Gemzell i 1993.¹

Scandinavia and the great powers 1890-1940 er en kompleks undersøgelse. Den analyserer både de skandinaviske landes interne relationer og deres forhold til stormagterne. Desuden analyserer den stormagternes forhold til Skandinavien, herunder interessekonflikter og -fællesskaber. Stormagterne defineres som den gruppe af referencemagter, der havde væsentlig betydning for de skandinaviske lande, altså Storbritannien, Preussen/Tyskland og Rusland/Sovjetunionen, mens de skandinaviske lande opfattes som Danmark, Norge, Sverige og Finland. Island spiller ingen større rolle i undersøgelsen.

Indledningsvis forklarer forfatteren beskedent, at han hverken læser finsk eller russisk, og at der således er en skævhed i bogens sproglige fundament. Det synes nu ikke at være et stort tab, for bogen er baseret på helt usædvanligt omfattende litteraturstudier og vidner om en imponerende indlæsthed ikke blot i skandinavisk, men også i britisk, tysk og russisk/sovjetisk historie. Desuden har forfatteren gennemgået et omfattende udenrigs- og handelspolitisk arkivmateriale i Danmark, Norge, Sverige, Tyskland og – især – Storbritannien. De eneste væsentlige danske undersøgelser, der ikke figurerer i listen over anvendt litteratur, er Ole Karup Pedersens, Claus Brylids og Bo Lidegaards disputatser.² I forlængelse heraf må denne anmelder bekende, at han ved mere om Danmarks stilling i international politik end om de øvrige nordiske landes ditto. Derfor er fokus her mere rettet mod Danmark end mod de tre søsternationer.

Hvorfor nu dette emne og denne (lange) tidsperiode? Jo, svarer Salmon, i disse år blev de skandinaviske lande en stadig vigtigere brik i stormagternes politisk-økonomiske og militære rivalisering – et forhold, de havde til fælles med eksempelvis Balkan. Væsentligt for denne proces var den teknologiske og militære udvikling og den stigende samhandel. Hermed peges på to helt fundamentale forhold i samtidshistoriske undersøgelser: udenrigshandelens og den teknologisk-militære udviklings

betydning for internationale politiske forhold, altså at disse forhold både kan være et middel til materiel velstand, men også et middel til politisk indflydelse. Et andet væsentligt argument for det lange tidsspænd er, at undersøgelsen ikke alene gransker kriseperioder. Ved at analysere på tværs af konflikter og stabile perioder leveres en struktureret tilgang til landenes forhold til hinanden, og det illustreres, at hvor stormagterne i hele perioden havde småstaternes fulde interesse, så tiltrak småstaterne sig især stormagternes interesser i konfliktperioderne. Men i øvrigt – og det er en væsentlig pointe – viser undersøgelsen, at når man ser bort fra højspændingsperioderne, så blev Skandinavien gradvis vigtigere set fra stormagternes perspektiv i de halvtreds år fra 1890 til 1940.

På det teoretiske niveau tager Salmon udgangspunkt i Michael Handels opfattelse, at »while the weak states are frequently more vulnerable than the great powers, they are not helpless« (*Weak States in the International System*, 1981, citeret af Salmon s. 4). Bogens grundlæggende synspunkt er således, at de skandinaviske lande ikke blot var passive elementer i det storpolitiske spil, men at de i nogen grad var i stand til at fremme egne interesser i international politik. Under Anden Verdenskrig blev imidlertid både Danmark, Norge og Finland inddraget militært i konflikterne. Sverige var eneste undtagelse. Synspunktet om småstaternes mulighed for at påvirke stormagternes politikker synes velbegrunderet ikke alene med henvisning til Salmons egen undersøgelse, men også for perioden efter 1945. Her har nyere danske undersøgelser vist, hvorledes Danmark i NATO-sammenhæng undertiden har været i stand til at påvirke NATO's politikker efter danske interesser – og om ikke andet så skabe særstandpunkter for Danmark.³ Om end i mindre grad end for

Danmarks vedkommende lykkedes det også Norge at file på NATO's politikker i alliancens første år, fx i spørgsmålet om taktisk allieret flystationering i 1952/53.⁴

Undersøgelsens analyseniveau er politisk, økonomisk og militært. Konkret gransker bogen »the changing place of Scandinavia in the political, economical and strategic calculations of policy makers in Britain, Germany and Russia... It also focuses, however, on the Nordic states themselves«. Ser vi bort fra bogens politologiske ramme, minder undersøgelsen i nogen grad om de historiske værker, der er udgået fra den tyske Fischer-skole, dvs. studier af den nære fortid, hvor politiske, handelspolitiske og militære analyseniveauer kombineres og efterfølgende sættes ind i en kontinental – ja, undertiden global – sammenhæng. Her synes Salmon sine steder påvirket blandt andet af Harm G. Schröters værk *Außenpolitik und Wirtschaftsinteresse* fra 1983 samt Klaus Wittmanns undersøgelse *Schwedens Wirtschaftsbeziehungen zum Dritten Reich 1933-1945* fra 1978.⁵

Første kapitel, »The end of isolation: Scandinavia and the modern world«, fanger for alvor undersøgelsen an. Her redegør Salmon for stormagternes stigende interesse i Skandinavien fra det sidste tiår af det 19. århundrede og et godt stykke ind i det 20. Titlen mere end antyder, at de skandinaviske lande forud for denne tid måtte siges at være isoleret fra international politik. Det er nok spørgsmålet, om historikere med interesse i tidligere perioder vil være enig heri. Det er i al fald ikke det indtryk, man får af Jörg Philipp Lengelers dissertation *Das Ringen um die Ruhe Nordens* om britisk politik over for Nordeuropa og Danmark i begyndelsen af det 18. århundrede.⁶ Men starte et sted skal bogen jo, og Salmons tidsmæssige afgrænsning synes på mange måder vel-

motiveret. Salmon viser overbevisende, hvorledes Preussen frem til Første Verdenskrig opnåede en stigende (politisk)-økonomisk indflydelse, for ikke at sige dominans i Skandinavien. En af de interessante pointer er, at der næppe var tale om en statslig, formaliseret rivalisering mellem Tyskland og Storbritannien, eftersom det ofte var private firmaer, der konkurrerede om markederne. Alligevel blandede i al fald britiske myndigheder sig og forsøgte at fremme britiske virksomheders interesser. Men konkurrencen var hård, og briterne tabte terræn. At briterne stod svagt, var blandt andet begrundet i, at Storbritannien i samme periode satsede stærkt på markederne i Nord- og Sydamerika. Om det var en effekt af den hårde tyske konkurrence, eller om det amerikanske kontinent, hvoraf dele tilhørte det britiske imperium, simpelthen var vigtigere for London, står delvis uafklaret. Men at der var tale om en defensiv strategi fra britisk side, turde være klart. I øvrigt viser forfatteren, hvordan både Danmark og Sverige frygtede den stigende tyske indflydelse. Hvis Tyskland opnåede magt, som det havde agt, så var det spørgsmålet – set med danske øjne – om ikke dansk økonomi og industri helt ville blive underordnet Tysklands – og hvad med sproget, spørger Salmon. Ville Danmark blot blive en tysk vasalstat? Her spillede erfaringerne med det danske mindretal i Nordslesvig en ikke ubetydelig rolle (s. 51). Samtidig anføres det, at selv om skandinavernes nationale stolthed og økonomiske interesser gjorde dem irriterede og vrede over Tysklands politiske og økonomiske magt, så beundrede (*admired*) de samtidig meget af det, som Tyskland stod for (s. 49).

Spørgsmålet om skandinavernes fascination af henholdsvis det tyske og det britiske i første halvdel af det 20. århundrede er et endnu delvist underbe-

lyst emne i dansk historieforskning.⁷ Selv om danskerne nok var nærmere beslegtede med Tyskland end med Storbritannien, hvad angår sprog, leveformer, madvaner mv., er det spørgsmålet, om der ikke blandt dele af den politiske og intellektuelle elite var en større fascination af briterne, deres politiske system og teknologiske udvikling.⁸ Desuden spillede det givetvis en rolle for mange danskers syn på briterne, at Storbritannien siden midten af 19. århundrede havde fremstået som Danmarks potentielle beskyttelsesmagt. Spørgsmålet er med andre ord, om forholdet til Storbritannien ikke måles med en anden alen end forholdet til Tyskland?⁹ Når det er sagt, må man også spørge, om det ikke er en kende dristigt af forfatteren ikke at sondre mellem forskellige befolkningsgrupper og politiske lag i Danmark og Sverige. For Danmarks vedkommende er det en kendt sag, at Socialdemokratiet i mellemkrigsårene var en decideret klon af det tyske søsterparti, men hvad med de borgerlige partier? Var de også tyskorienterede i deres politiske opfattelser? Og hvad med flåden og hæren? Burde man ikke sondre, og i al fald pege på flådens britiske orientering? Hvor stod diplomatiet? Her har man i Danmark talt om en tysklandskurs, en tysklandsskole og tysklandseksperterne.¹⁰ At denne (politisk)-diplomatisk orientering mod Tyskland snarere var udtryk for frygt end for beundring, turde stå klart. Salmons bog handler ikke overvejende om de kulturelle forbindelser og mentale orienteringer, men han nævner selv spørgsmålet, og i øvrigt vender han tilbage til emnet i kapitel 8, hvor det britiske kulturinstitut British Council bringes ind i billedet (især s. 295-305). I 1930'erne etablerede Storbritannien således en propagandaoffensiv over for Skandinavien, men i Salmons fortolkning kunne British Council »do little to counteract the growing

impression of British weakness in the face of the international challenge of the totalitarian states« (s. 298). Vurderingen er givetvis rigtig, og det er prisværdigt, at Salmon tager spørgsmålet om kulturpropaganda op. Imidlertid synes han ikke for alvor at kunne dokumentere, hvori dens effekt lå. Det er i øvrigt et problem, som Salmon deler med de fleste forskere, der beskæftiger sig med kulturpropaganda.¹¹

Skandinavien i europæisk diplomati i perioden frem til Første Verdenskrig er emnet for andet kapitel. Årene omkring århundredskiftet frem til 1904 er af den britiske historiker A.J.P. Taylor blevet kaldt »the epoch in which an Anglo-Russian conflict seemed the most likely outcome of international relations« (*The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, 1954, citeret af Salmon s. 53). Det stillede selvsagt de skandinaviske lande i en vanskelig position, ikke mindst i lyset af, at den tyske kansler Caprivi i 1893 udtalte, at Danmark i en konfrontation mellem Storbritannien/Frankrig og Tyskland naturligt ville befinde sig på Tysklands modstanders side. I 1895 færdiggjordes Kielerkanalen umiddelbart syd for den dansk-tyske grænse, hvorpå den tyske flåde dannedes; dette kunne potentielt eliminere briternes indflydelse i Østersøen. En krig mellem Storbritannien og Tyskland syntes forestående, og med åbningen af den russisk-finske jernbanestrækning frygtede Sverige Ruslands aggressioner, ligesom briterne så med ængstelse på russernes interesser i den norske kyststrækning. Bedre blev det ikke af de norsk-svenske spændinger og Norges selvstændighed i 1905, der åbnede for et politisk vakuum i Skandinavien. Omkring århundredskiftet forlod Storbritannien isolationismen, hvorved Skandinavien blev stadig mere infiltreret i europæisk alliancepolitik. Det store spørgsmål for stormagterne var, hvor-

vidt Østersøen skulle være et åbent eller lukket område. Briterne ønskede Østersøen åben motiveret af almindelig flådestrategi og udenrigspolitisk tradition, hvor området traditionelt havde været en væsentlig interessesfære. Umiddelbart ønskede russerne og tyskerne omvendt, at området skulle være et *mare clausum*. Efter den russiske flådes nederlag mod japanerne i 1904 skiftede russerne imidlertid holdning, idet et lukket område i praksis ville overlade scenen til tyskerne. Dermed nærmede de britiske og russiske interesser sig hinanden, selv om briterne gjorde klart, at de ikke ville binde sig sikkerhedspolitisk til russerne. Også tyskerne var vægelsindede og svingede mellem en holdning om Østersøen som et åbent eller lukket område. Det var langt fra nogen nem situation for de skandinaviske lande. Salmon ser i lighed med megen anden forskning Bjørkøaftalen i 1905 som kulminationen på kejser Wilhelms og rigskansler Bülow's forsøg på at tilnærme russerne og tyskerne til hinanden. Det var her, at den russiske zar Nikolaj II underskrev alliancen med Tyskland gående ud på, at såfremt der opstod en krig på kontinentet, hvor et af disse to lande blev angrebet af en tredje part (læs: Storbritannien), så skulle de stå sammen mod aggressoren.

Salmon udreder det politiske spil om alliancer og magtkampe mellem de europæiske stormagter. Analysen fører vidt omkring, ikke blot i europæisk sammenhæng, men også med inddragelse af den marokkanske krise, den russisk-japanske krig mv. En af Salmon's pointer er, at den internationale krise og Bjørkøaftalen kun kan forstås i dybden, såfremt krisens skandinaviske forgreninger medtænkes, især problemerne i forbindelse med konflikten i den skandinaviske union og Norges selvstændighed samt de tysk-russiske bekymringer over Danmarks geostrate-

giske position som vogter for Østersøen. Kejser Wilhelm håbede med aftalen at binde Skandinavien til den tysk-russiske alliance tillige med Holland og Belgien. Samtidig forsøgte han at indsatte enten en tysk, en svensk eller en dansk prins som konge af Norge (i prioriteret rækkefølge).

Danmarks geostrategiske betydning behandles også af Salmon, om end en kende summarisk. Her må den interesserede læser for yderligere uddybning ty til Troels Finks omfattende forfatter-skab om dansk udenrigspolitik i årene omkring århundredskiftet.¹² I spørgsmålet om stormagternes reaktioner på den skandinaviske krise i 1900-tallets første tiår vurderer Salmon med betydelig styrke, at briterne i perioden 1905-1908 på det politiske, militære og økonomiske niveau mistede indflydelse i Nord-europa. Muligheden for en tysk-russisk alliance i Østersøen var nemlig ikke udelukket på grund af den britisk-russiske entente af 1907. Nordsø- og Østersøforhandlingerne førte endvidere til en minimering af den britiske indflydelse i Østersøen. Dertil kom som tidligere nævnt Storbritanniens engagementer andre steder i verden. Synspunktet er et opgør med blandt andre Walther Hubatschs modsatte vurdering (s. 81). Kapitlet følges op med en spændende, men ganske kompliceret analyse af de skandinaviske landes stilling i de europæiske stormagters strategiske overvejelser i tilfælde af en kommende stor-krig. Fremstillingen rummer analyser af værnernes interne rivaliseringer inden for den enkelte stormagt – og landene imellem. Centralt er naturligvis dannelsen af Tyskland i 1871, der truede Storbritanniens stilling i international politik. Også i dette kapitel delagtiggøres læseren i samspillet mellem den militære og økonomiske rivalisering stormagerne imellem, herunder forberedelse til økonomisk krigsførelse.

Kapitel 4 om Skandinavien under Første Verdenskrig bestyrker to af Salmon's hovedteser. For det første, at Storbritannien i den undersøgte periode langsomt, men sikkert kom til at spille en stadig større rolle i europæisk stormagtspolitik. Og for det andet, at de skandinaviske lande trods en international højspændingsperiode var i stand til, om ikke andet så i al fald at reagere på situationen til egen fordel. Således lykkedes det de nordeuropæiske småstater at holde sig uden for den militære konflikt under verdenskrigen. Det havde blandt at gøre med diplomatisk snilde samt ud fra en skandinavisk betragtning gunstige magtforhold de krigsførende lande imellem. Samtidig dokumenterer Salmon, hvor forskelligt de skandinaviske lande kom til at opleve krigen. Danmark minerede efter tysk pres Storbælt, men forsøgte derpå at fordele sol og vind lige mellem Storbritannien og Tyskland. Norge påførtes den hårdeste behandling fra Storbritannien, på trods af at den britiske flådeattaché i Skandinavien karakteriserede Norge som det mest anglofile land i Skandinavien. Således blev Norge genstand for en massiv britisk-tysk politisk-økonomisk konkurrence, hvor Storbritannien gennemførte en handelsembargo over for Norge, mens Tyskland trak store vekslers på norsk skibsfart. Sverige, der umiddelbart førte en pro-tysk neutralitetspolitik, blev udsat for et ganske stort økonomisk pres fra Storbritannien. Da Sverige siden afbalancerede neutralitetspolitikken, ikke mindst gennem handelsaftalen med de allierede i maj 1918, blev det imidlertid konfronteret med endnu et problem, nemlig den tyske sejr over Rusland. At Tyskland sluttelig tabte krigen, betød i 1917 dannelsen af Finland som den fjerde selvstændige stat i Skandinavien.

I stedet for alene at se på stormagternes politikker over for de skandinaviske

lande undersøger Salmon tillige landenes indenrigspolitikker og deres betydning for de enkelte landes stilling i krigen. For Danmarks og i mindre grad Norges vedkommende gælder ifølge Salmon eksempelvis, at indenrigspolitikkerne var båret af en ikke ubetydelig grad af konsensus, mens Sveriges politiske orientering under Hammarskjöld var genstand for heftig beskydning fra både højre og venstre side i parlamentet. De enkelte monarker og politikere nævnes i bogen og Erik Scavenius's politisk-diplomatiske præstationer under Første Verdenskrig fremhæves i overensstemmelse med hidtidig forskning som særligt fremragende. Hvor Scavenius således håndterede situationen med skarphed, peger Salmon på norske Ihlens vanskeligheder, hvilket nok især hang sammen med, at Norge ikke i samme grad som Danmark og Sverige risikerede en tysk invasion. Storbritannien kunne således lægge større pres på Norge end på de øvrige skandinaviske lande. En af Salmons ikke overraskende pointer er, at både Danmark, Norge og Sverige under Første Verdenskrig i høj grad måtte reagere på og tilpasse sig de ydre omstændigheder. At danske beslutningstagere – via H.N. Andersen – søgte at mediere mellem Tyskland og Storbritannien, ligesom svenske Wallenberg henvendte sig til Storbritannien i august 1914, hørte således til undtagelserne (s. 118-123). Men snedig tilpasning til og reaktion på ydre omstændigheder (herunder evnen til at profitere økonomisk på krigen) var også en måde at sikre de skandinaviske landes interesser på, og så er vi tilbage ved en af Salmons hovedteser. At Skandinaviens neutralitet og militære ikke-indblanding set under ét var i de krigsførendes interesser, forstyrrer ikke det billede.

Kapitel 5 og 6 (s. 169-205 og 206-273) er et par veloplagte skildringer og analyser af Skandinaviens udenrigspoli-

tiske stilling frem til slutningen af 1930'erne og dets forhold til stormagterne. Fremstillingerne overbeviser, hvad angår de politiske og økonomiske niveauer, hvor Salmon i kapitel 5 betoner de skandinaviske landes styrkede stilling efter Første Verdenskrig. Ikke mindst peger han på, at alle de fire skandinaviske lande så krigsafslutningen og de nye muligheder, den frembød, som chancen for udvidelser af de nationale territorier. Danmark genvandt således i 1920 det tabte landområde fra krigen i 1864. Det nyligt dannede Finland fik inddraget en arktisk indgang til Petsamo, mens Norge fik Svalbard inkluderet i riget i 1920. Sverige, der gerne havde set Ålandsøerne inkluderet i det svenske territorium, led dog nederlag i dette spørgsmål i Folkeforbundet i 1921 – Sverige var dermed det eneste af de fire skandinaviske lande, der ikke fik landegrænserne udvidet som følge af krigen. Salmon skildrer forholdene til stormagterne, og underkapitlet om spørgsmålet om demokratiseringen af landenes udenrigspolitikker nærmer sig det fremragende (s. 174-179). I kapitel 6 føres analysen videre, og Salmon viser, hvorledes stormagternes interesser i Skandinavien intensiveres i 1920 med ustabiliteten i Østersøområdet (dannelsen af Finland, Estland og Letland) og Sovjetunionens stigende pres på Østersøregionen. Storbritannien tilbagetrak nu sin flåde fra den østlige del af Østersøen, men fortsatte i øvrigt sin stabiliserende politik over for regionen, idet London så med stigende skepsis på det kommunistiske Sovjetunionens indflydelse ikke blot på de baltiske stater, men også på Finland. Således skildrer og analyserer Salmon den nordeuropæiske magtbalance med Sovjet på den ene side og Storbritannien på den anden side. Set fra britisk side blev situationen ikke nemmere at håndtere, idet lokale kommunistpartier spirede frem i de

skandinaviske lande. Dette skete med betydeligst styrke i Norge og Finland. Samtidig peges rigtigt på de socialdemokratiske partiers stærke forankring i samfundene.

To steder synes fremstillingen i kapitel 5 dog noget kursorisk. For det første gælder det spørgsmålet om den såkaldte Grønlandskonflikt. I årene fra 1921 til 1933 var der en konflikt mellem Danmark og Norge om suveræniteten over Sydøstgrønland. Salmon nævner kort (s. 170, 183f, 198), at konflikten fandt sted, og at den fandt sin afgørelse ved Den Internationale Domstol i Haag i 1933, ligesom han peger på det anspændte norske forhold til Danmark og Storbritannien. Imidlertid er det en temmelig hurtig afvikling af konflikten – ikke mindst i lyset af de ulykkelige følger, konflikten fik for det gensidige dansk-norske forhold efter alt at dømme helt frem til besættelsen i 1940, men også i lyset af konfliktens langvarighed, ligesom den peger på såvel dansk som norsk imperialisme. Den dansk-norske historiker Ida Blom behandlede spørgsmålet ud fra en norsk synsvinkel i sin disputats fra 1973.¹³ I Danmark har Bo Lidegaard kastet en enkelt lyskegle over konflikten i sin disputats fra 1996, og tillige findes et par specialer, der har analyseret spørgsmålet mere i dybden, samt en svensk fremstilling af konflikten.¹⁴

Det andet punkt, hvor analysen synes upræcis, er i afsnittet om Skandinavien og tiden, der fulgte krigen. Her forstår læseren, at »the inter-war period also witnessed a growing sense of a common identity among the peoples of northern Europe – an identity which was increasingly termed 'Nordic' rather than 'Scandinavian' as Finland turned its back on the Russian borderlands and emphasised the cultural, political and social values that it shared with its Scandinavian neighbours« (s. 171). Sal-

mon har givet delvis ret i synspunktet. Imidlertid skal man passe på ikke at romantisere den fælles skandinaviske identitet. De skandinaviske fællestræk virkede formentlig betydelig stærkere set fra stormagternes side, end situationen egentlig var. Hvor meget mentalt tankegods havde Danmark eksempelvis til fælles med Finland? Og mon ikke der fra stormagternes side var en tendens til at fokusere på socialdemokratiernes delvis fælles politiske ambitioner frem for at notere uenighederne?¹⁵ Dertil kommer, at de skandinaviske lande – også ifølge Salmon – var sig ganske bevidste, at det fremmede landenes fælles interesser at fremstå en bloc i internationale spørgsmål, fx i Folkeforbundet, selv om landene ikke altid var enige.¹⁶

Kapitel 7 analyserer Storbritanniens og Tysklands økonomiske forbindelser til Skandinavien i perioden fra 1916 til midten af 1930'erne. Første Verdenskrig havde vist, at politik og økonomi var tæt sammenvævede i internationale relationer, og da såvel Storbritannien som Tyskland havde store interesser i Skandinavien ikke blot i forsvarspolitisk sammenhæng, men også som potentielle markeder for eksport og forsyningscentraler, intensiveredes konkurrencen om Skandinavien. At dette tillige hang sammen med en forventning hos stormagterne om, at de kunne benytte Skandinavien som transitland til det nye marked i det just revolutionerede Sovjetunionen, er en ikke uvæsentlig pointe. 1930'erne er samtidig årene, hvor den britiske nationalbank suspendede guldret som betalingsmiddel, hvorpå etableredes tarifsystemet samt de to nye valutaenheder: sterlingen og yenen. Umiddelbart satte briterne sig stærkt på Skandinavien, men med nationalsocialisternes magtovertagelse i Tyskland i 1933 voksede den tyske politisk-økonomiske konkurrence markant. En af pointerne er i denne sammen-

hæng, at indenrigspolitiske splittelser i Tyskland efter 1933 blev undertrykt, hvorfor Tyskland kunne føre en sammenhængende og meget målrettet økonomisk politik over for Skandinavien, hvilket skabte et såkaldt »special relationship« mellem de skandinaviske lande og Tyskland – i Salmons udlægning en varsling af den tyske *Großraumwirtschaft* (s. 236). Sådan kan man naturligvis se det. Men som det fremgår af fremstillingen, var dannelsen af klientpatron-forhold landene imellem en almen ting i mellemkrigsårene. Briterne kæmpede især i årene 1931-1935 energisk imod denne tyske offensiv over for Skandinavien (s. 258-263), men de gjorde det jo også tidligere.

Med undersøgelsens sidste to hovedkapitler føres læseren mod undersøgelsens afslutning: det tyske angreb på Danmark og Norge. Igen er hovedvægten lagt på den tysk-britiske konkurrence om dominansen over Skandinavien. Salmon peger på tyske nazificeringsbestrebelse via *Nordische Schicksalsgemeinschaft*, og han konkluderer, at der hen mod 1930'ernes slutning var »sufficient Nazi sympathisers in each of the Nordic countries ... to form a core of potential conspirators which might be activated if German interest turned towards the north« (s. 287). Salmon peger i denne sammengæng på Vidkun Quisling. At der i Norge, Sverige og Finland var centralt placerede nazisympatisører, er rigtigt. Men kaster vi et blik på Danmark, var situationen den, at der nok fandtes en underskov af genrejserbevægelser, men parlamentarisk betydning opnåede de aldrig.¹⁷ Størsteparten af de danske genrejsere var tilmed dansksindede. Vel krævede Kaj Munk rovfugleskrig i Norden i 1930'erne, men hverken Munk, Dansk Samling, DNSAP eller andre genrejserpartier blev nogensinde en magtfaktor i Danmark. Nuvel, kapitlernes hovedformål

er at skildre og analysere konkurrencen mellem Storbritannien og Tyskland, hvilket foruden en analyse af kulturpropagandaen (se ovenfor), realiseres via en politisk-økonomisk og militær analyse.

Bogen afrundes med en epilog dels med et tilbageblik, dels med et kort rids over perioden frem til Atlantpagtens dannelse i 1949, hvor de skandinaviske landes veje for alvor splittedes. At perspektiveringens slutter i 1949, turde antyde noget om Salmons syn på de bærende søjler i relationerne landene imellem, idet han om ikke andet så i al fald implicit betoner sikkerhedspolitikens primat. Det kan være meget rimeligt i lyset af Den kolde Krigs militære rivalisering. Imidlertid nedtoner et sådant perspektiv de udenrigsøkonomiske og handelspolitiske relationers betydning for landenes forhold til hinanden, ligesom et af koldkrigsforskningens nyeste modfænomener, nemlig den ideologiske og kulturelle side, overses. Her ligger en hovedopgave for fremtidig forskning i Skandinavien forhold til stormagterne i efterkrigsårene.

I introduktionen skriver Salmon, at »Small states hanker after the world as it ought to be; great powers deal with the world as it is«. Det er derfor, at småstater har en tendens til at fremme og beskytte egne interesser via internationale organisationer som Folkeforbundet og De Forenede Nationer. Med henvisning til den finske forhenværende præsident Paasikivi forklarer Salmon imidlertid, at »small countries would be imperialist too, if only they were big enough« (s. 18-19). Det pudsige ved ovenstående citater er, at de vender tingene på hovedet i forhold til måden, hvorpå vi i almindelighed betragter småstaternes stilling i international politik. Her vil vi normalt hævde, at småstaterne (dvs. os selv) per se repræsenterer produktive og idealfremmende politik-

ker. Med tankerne på militariseringen af Danmarks udenrigspolitik efter Den kolde Krigs afslutning tyder alt jo på, at Salmon har ret. Således betragtet er det forfriskende at læse en fremstilling af Skandinaviens historie, der er skrevet af en ikke-skandinav.

En afsluttende vurdering: *Scandinavia and the great powers 1890-1940* må inden for sit emne – det vil sige den politiske, økonomiske og militære rivalisering stormagterne imellem set i relation til de skandinaviske lande – karakteriseres som et standardværk. Der er tale om noget så sjældent som en overordnet og skarpt formuleret syntese, baseret på såvel den eksisterende litteratur som forfatterens egne arkivstudier, om Skandinaviens stilling i international politik gennem et halvt århundrede. For at få et godt udbytte af bogen forudsætter den en ikke ubetydelig indlæsthed i emnet. Der er nemlig ikke tale om en nem bog. Tesen om, at de skandinaviske lande var i stand til at påvirke omgivelserne og om ikke andet så i al fald få det bedste ud af de forskellige højspændingssituationer, bliver dokumenteret. Skal man pege på en svaghed i undersøgelsen, er det behandlingen af den ideologiske og kulturelle side. Her savner Salmon tydeligvis en solid forskningstradition at spille bold op ad. Set under ét må det imidlertid konkluderes, at Salmon har leveret en undersøgelse, som efter alt at dømme vil stå som referenceværket inden for sit emne i de næste mange år.

1. Patrick Salmon, »British Submarine Warfare and Hitlers Decision to Initiate Operation Weserübung«, Carsten Due Nielsen m.fl. (red.), *Konflikt & Samarbejde. Festskrift til Carl-Axel Gemzell* (Museum Tusulanums Forlag 1993), s. 145-157. Salmons første større arbejde om skandinavisk historie var ph.d.-afhandlingen »Scandinavia in British Strategy, September 1939-April 1940« (University of Cambridge 1979). Men i øvrigt er Salmons andet store forskningsområde Baltikum i det 20. århundrede, jf. John Hiden and Patrick Salmon, *The Baltic Nations and Europe: Estonia, Latvia and Lithuania in the Twentieth Century* (Longman 1994).
2. Ole Karup Pedersen, *Udenrigsminister P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik* (G.E.C. Gads forlag 1970); Claus Bryld, *Den demokratiske socialismes gennembrudsår. Studier i udformningen af arbejderbevægelsens politiske ideologi i Danmark 1884-1916 på den nationale og internationale baggrund* (SFAH 1992); Bo Lidegaard, *I kongens navn. Henrik Kauffmann i dansk diplomati 1919-1958* (Samleren 1996).
3. Poul Villaume, *Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. En studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961* (Eirene 1995) og for perioden efter 1961 Poul Villaume, »Denmark and NATO through 50 Years«, Bertel Heurlin and Hans Mouritzen (eds.), *Danish Foreign Policy Yearbook 1999* (Danish Institute of International Affairs 1999), s. 29-61. Dertil kommer samarbejdet i EU, hvor Danmark som bekendt også undertiden indtager særstandunkter.
4. Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, s. 409ff., 416ff., 855ff.; Knut Einar Eriksen og Helge Øystein Pharo, *Kald krig og internasjonalisering 1949-1965* (Universitetsforlaget 1997), s. 85-105.
5. Harn G. Schröter, *Außenpolitik und Wirtschaftsinteresse. Skandinavien im außenwirtschaftlichen Kalkül Deutschlands und Großbritanniens 1918-1939* (Peter Lang 1983); Klaus Wittmann, *Schwedens Wirtschaftsbeziehungen zum Dritten Reich 1933-1945* (R. Oldenbourg 1978).
6. Jörg Philip Lengeler, *Das Ringen um die Ruhe Nordens. Grossbritanniens Nord-europa-Politik und Dänemark zu Beginn des 18. Jahrhunderts* (Peter Lang 1998), anmeldt af Michael Bregnsbo i *1066. Tidsskrift for historisk forskning* 1999/1, s. 24-25. Og man kan gå endnu længere tilbage.
7. For de dansk-britiske kulturelle og mentale relationer se dog Jens Rahbek Ras-